

Max Ipsen

Jacques Derrida på Koldinghus

”Som et barn leger jeg med et kraftfuldt legetøj, jeg ikke er herre over” – *Jacques Derrida*

”Glossing Glas”

Jacques Derrida (f. 1930 i El Biar, Algier) er uden diskussion en af de absolutte hovedskikkelser i det sene tyvende århundredes filosofi. Han gæstede lørdag den 26. maj Koldinghus. Anledningen til hans besøg i Danmark var et seminar med overskriften ”Glossing *Glas*”, som var arrangeret af Center for Engelsk og Center for Dansk ved Syddansk Universitet i Kolding. Emnet for seminaret var, som overskriften antyder, Jacques Derridas bog *Glas* fra 1974 – i øvrigt var seminaret ifølge Derrida selv det første, der nogensinde er holdt om *Glas*, måske fordi netop *Glas* er et af de værker af Jacques Derrida, der er allersværest at få hold på. *Glas* er nemlig både berømt og berygtet for sin eksperimenterende og innovative stil, fx er det umiddelbart mest iøjnefaldende ved bogen

dens opsætning. *Glas* er skrevet i to spalter med forskellig typografi; på hver side er der to spalter, som behandler hvert sit emne, og som også konstant afbrydes af en helt tredje typografi, der indeholder overvejelser, som ikke altid er lige nemme at koble til den tekst, de er sat ind i. Den ene af de to spalter er en læsning af Hegel, den anden en læsning af den franske forfatter Jean Genet. De to for en traditionel betragtning helt uforenelige skribenter fletter sig på den måde ind i hinanden. Eller deres skrift flettes af en tredje skrift (den i *Glas*) sammen. Man kunne således nemt få den tanke, at der er en hegelsk dialektik på spil i *Glas*. Derrida gjorde rede for, at han, da bogen blev udgivet, var klar over, at teksten fra et akademisk synspunkt var uacceptabel; ikke blot fordi den består af mere end en tekst, af mere end en diskurs, men fordi de to tekster, der præsenteres side om side, er uforenelige. De burde ikke kunne samles til en tekst. ”De to spalter blander den fremragende og mægtige filosof, Hegel, med rakket, det dumme svin [the bastard], den homo-

seksuelle, pro-palæstinenser, pro-Black Panther'eren, Genet – en af mine venner”, konstaterede Derrida tørt.

Helt i Derridas ånd er overskriften for seminaret, ”Glossing *Glas*” et ordspil. Derrida hævdede i øvrigt – ironisk? – at der trods rygter om det modsatte, ikke er ordspil i netop *Glas*: ”Der er homonymer og anagrammer i teksten, men ikke ordspil”, sagde han på seminaret. *Glas* betyder på fransk *døds klokke*. Denne franske titel er bibeholdt i den engelske oversættelse af bogen, fordi der indgår subtile henvisninger til ordet gennem en række homonymer i den franske udgave. Disse homonymer gør, som Derrida bemærkede undervejs i seminaret, nærmest bogen uoversættelig: ”Bogen er helt igennem fransk og det gør den uoversættelig; teksten disseminerer i oversættelsen”. Idet den franske titel er bibeholdt i oversættelsen, spiller det engelske ord *glass* naturligvis med i feltet af betydninger, der distribueres fra teksten. Det andet ord i overskriften til seminaret, *glossing*, spiller på dette, idet ordet *gloss* kan betyde *note*, *kommentar* og også *vildledende forklaring* eller *snedig fordrejelse* samtidig med, at det også betyder at *besmykke* eller *give en overfladisk glans*, fx ved at man pudser et glas. Disseminationen og flertydighederne står hele tiden på spring, ikke blot i Derridas tekst, men i sproget i det hele taget.

Seminaret strakte sig over to dage; den første dag var et lukket seminar for indbudte Derrida-for-

skere, den anden dag var seminaret derimod åbent for publikum. Og publikum mødte talstærkt op, så ville man høre Derrida, gjaldt det om at være ude i god tid for at sikre sig en af de eftertragtede pladser til arrangementet. Det var umagen værd at tage til Kolding, ikke blot fordi man havde muligheden for at se en levende legende i Danmark, men også fordi man havde muligheden for at opleve Jacques Derrida i fuldt vigør og skarp som man kender ham fra hans skrift. Eller sagt på en anden måde: Mange kom nok for at se giraffen, for at se den mand, hvis tænkning på godt og ondt i så høj grad har præget ikke blot tænkningen på universiteterne i Danmark, Europa og USA i perioden fra 1970'erne og frem til i dag, men også de mere almene tankesystemer i samfundet i den samme periode. Giraffen, den fik de set, og i tillæg fik de også en både charmerende, beleven og veltalende, men samtidig engageret og fokuseret Jacques Derrida at se. Med andre ord: Jacques Derrida leverede varen, og det endda i højere grad end man med rimelighed kunne forvente. Og så må det også lige nævnes, at hele arrangementet var særdeles professionelt og kyndigt tilrettelagt og ledet af de to hovedarrangører, Roy Sellars og Per Krogh Hansen, ligesom stedet, Koldinghus, dannede en både smuk og fint fungerende ramme om det hele. Så alt i alt må man sige, at den forholdsvis nye afdeling af Syddansk Universitet i Kolding havde stor ære

af arrangementet, der havde flere internationale navne i Derrida-forskningen på tapetet – Jonathan Culler fra Cornell University er nok den bedst kendte af dem.

”Jeg er ikke helt igennem filosof”

Det er vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at karakterisere Derridas forfatterskab eller hans skrift, om man vil. Man vil ofte, som jeg også gjorde det i min indledning, bestemme Derrida som filosof, men gør man det, gør man sig samtidig skyldig i en reduktion og en forenkling, for Derrida er meget andet end filosof. Niels Egebak, der var en af de første til at introducere Derrida i Danmark, forklarer problemerne i at fastholde forfatterskabet med, at det ”er skrevet i den bestemte og bevidste hensigt at *forbindre enhver sammenfatning*, fordi en sammenfatning er en lukning, en aflåsning” (Egebak 1987: 17). Eller som Derrida selv sagde ved seminaret på Koldinghus: ”Jeg er ikke helt igennem filosof”. Han kan ikke læses fast i den ene position. Ja, det er måske endda tvivlsomt, om han overhovedet er filosof – fx er hans forfatterskab, trods den store indflydelse det har øvet på tænkningen i de sidste 20-30 år, ikke fast pensum ved de filosofiske institutter i Danmark. Her mener man nemlig ikke, at han er filosof; måske tænker, men ikke filosof – og derfor beskæftiger man sig stort set ikke

med den figur i nyere tænkning, der mest grundlæggende og stædigt og også med størst gennemslagskraft har betvivlet og problematiseret den vestlige filosofiske tradition indefra.

Snarere end at karakterisere ham som filosof må vi måske betragte ham som en repræsentant for det, den svenske litteraturkritiker Horace Engdahl i essayet ”Tecknets utopi: Roland Barthes och litteraturen” fra *Stilen och byckan* kalder en paralitterær praksis. Ifølge Engdahl er paralitteraturens repræsentanter ”alla de om vilka vi måste tveka om titeln: filosof? författare? kritiker? vetenskapsman? skrivande!” (Engdahl 1992: 184) Som eksempler på paralitterære forfattere nævner Engdahl, ved siden af Roland Barthes, som essayet handler om, ”Rousseau, Friedrich Schlegel, Kierkegaard, Walter Benjamin, Sartre osv.” (ibid.). Ja, og så nævner Horace Engdahl selvfølgelig også Jacques Derrida, og det ikke blot som ét eksempel mellem andre, men simpelthen som kardinaleksempel på en paralitterær praksis. Faktisk er Derridas tekster, skriver Engdahl, ofte mere paralitterære end de tekster af Roland Barthes, som Engdahl designer termen til at karakterisere: ”Barthes var aldrig ensam om att utöva den [paralitteraturen]. Det räcker att öppna Jacques Derridas *Glas* för att se en annan paralitteratur ta form: mera rapsodisk och svindlande långlinjig, mera medveten om sig själv som en marginal till de redan skrivna systemen, ännu ihärdi-

gare fixerad vid texternas aporier och vid de tydbara meningarnes rester” (Engdahl 1992: 183f). Så ved vi hvilket felt, vi befinder os i; nemlig et felt vi ikke kan bestemme, et felt, der er vanskeligt at håndtere, hvis man vil fastholde dets repræsentanter og putte dem i kasser for at få hold på dem. Det lader sig ikke gøre. Det gør det ikke, fordi de forfattere eller de skrivende (som Engdahl foreslår vi kalder dem), vi møder i paralitteraturen, forsøger at undgå at blive fastholdt. I stedet for at søge den lette vej til meningen (paralitteraturens udøvere véd at den lette vej ikke findes, og de tvivler på om meningen findes) opholder de sig, som Engdahl skriver, ved tekstens aporier, ved tekstens rådvildhed og dens forlegenhed, i marginen af meningen og af de systemer, der i en traditionel skriven garanterer meningen. For, som præfixet *para* antyder (*para*, der kommer fra græsk, betyder *ved siden af, udover, imod, forkert* eller *afvigende*), er paralitteraturen ikke litteratur i traditionel forstand, men i stedet en litteratur eller en skrift, der er en udfordring af den litteratur eller den skrift, som holder sig indenfor et traditionelt paradigme, og derfor ikke spørger til sin egen skriven eller til sig selv som skrift. Paralitteraturen derimod tvivler hele tiden på sig selv og spørger konsekvent til sin egen formåen som skrift. Den er en skrift eller en litteratur, der befinder sig på skriftens og litteraturens grænse, for derfra kritisk at undersøge og spørge til litteraturens og skriftens status.

Paralitteraturen er således en litteratur, der *både* er litteratur og skrift *og* en kritik af eller en spørgen til Litteraturen og Skriften. Med en parafase af Engdahl kan vi sige, at paralitteraturen er en litteratur, der ikke forkaster litteraturen eller skriften, men overopheder den, dvs. trækker den ud til sin grænse. Dermed bliver paralitteraturen en litteratur, der altid befinder sig ”på drift ifrån det system av mening som härskar i den västerländska kulturen” (Engdahl 1992: 175). Paralitteraturen befinder sig derfor ikke blot på skriftens og litteraturens grænse. Den udfordrer det system af skrift og litteratur, som normalt betragtes som Skriften og Litteraturen, og derfor bliver paralitteraturen er udfordring af såvel Skriften og Litteraturen som selve idéen om mening. Dermed er paralitteraturen i sidste instans en udfordring af hele den vestlige kultur, der er funderet i en idé om meningen og meningens mulighed.

Den klassiske skrift, altså den skrift der ikke er paralitteratur, har to muligheder for at søge meningens nærvær: Enten kan den sætte grænser for skriftens mangfoldighed (fx gennem troen på faste genrer eller på vidensfelternes klare adskillelse, jf. fx en traditionel skelnen mellem litteratur og filosofi eller mellem litteratur og videnskab), eller den kan forsøge bag om sproget at lytte et nærvær frem, som står udenfor *dif-férançens* spil (derved indstifter den en metafysik, fordi den for at nå frem til et nærvær fremskriver fx idéen

om Gud eller subjektet som samlingspunkt og garant for meningens nærvær). Ingen af disse løsninger tror paralitteraturens udøvere, herunder Jacques Derrida, på. Derfor *må* de placere sig i randen eller marginen af den tradition, de skriver i og imod (jf. også den sigende titel, *Marges de la philosophie*, 1972, som Derrida brugte til et af sine tidlige værker). Kun fra randen eller i marginen kan man få systemet til at vakle. Og i randen er Derridas skrift placeret. Den er som paralitteratur hverken litteratur eller filosofi, hverken etik eller politik, hverken jura eller retsfilosofi, hverken æstetik eller sprogvidenskab, men alle disse ting på én gang – og samtidig også en kritik af alle disse ting. Så derfor er det helt rigtigt, når Derrida selv fremhæver, at han ikke helt igennem er filosof. ”Når jeg skriver – hvilket er det eneste jeg gør, når jeg er alene – er jeg ikke interesseret i indholdet i sig selv, og det er grunden til, at jeg ikke helt igennem er filosof”, sagde Derrida, og fortsatte: ”Det, der giver mig glæde, er ikke meningen eller sandheden; det er konstruktionen af teksten”. Derrida *er* filosof, men han er også meget andet – blandt andet en skrivende, der konstruerer tekster, som dekonstruerer den vestlige filosofis skrift.

Signaturen

I overensstemmelse med den generelle tvivlen på meningens mulighed,

som dekonstruktionen i almindelighed og Derridas skrift i særdeleshed er et udtryk for, indledte Derrida sit foredrag med en refleksion over den kommunikationssituation, han på seminaret om *Glas* stod i. *Glas* er ikke noget let tilgængeligt værk og heller ikke et værk, der er nemt at tale om. Det er der ingen af Derridas værker, der er, og man må hver gang man læser Derrida sande, at Egebak havde set rigtigt, da han skrev: ”hver gang jeg nærmer mig en Derrida-tekst, ældre eller ny, sker det med et vist ubehag [...], som ikke er helt så fremmed for en vis vellyst” (Egebak 1987: 15). Hvorfor det forholder sig sådan, gav Derrida måske indirekte et svar på. Han sagde nemlig på seminaret om sin egen måde at læse på: ”Når jeg læser tekster, der forekommer enkle, er min formodning altid: Så enkelt er det ikke. Der er en heterogenitet i enhver tekst”. Og den heterogenitet, som en traditionel tekst forsøger at skjule, eller som ikke er gjort bevidst i teksten, vil den dekonstruktive læser forsøge at læse frem i teksten. I Derridas egen skrift er heterogeniteten ikke skjult; den er helt fremme i skriften, den er vedgæet. Så hos Derrida præsenteres tingene ikke som enkle. Tværtimod, kan man ofte synes, og det er da heller ikke sjældent, at Derrida af sine kritikere og modstandere er blevet beskyldt for både at være unødvendig esoterisk og for at være krukke. Ingen af delene kunne man efter at have hørt Derrida tale i næsten tre timer i Kolding med

nogen som helst ret beskyldte ham for. Han var klar i sin fremstilling, velovervejet og tydelig i sin argumentation og desuden yderst imødekommende i forhold til tilhørerne og i forhold til de spørgsmål, der blev stillet ham. Han var også klar i sin refleksion over sin egen kommunikationssituation. Og karakteristisk for sin optræden denne lørdag eftermiddag i Kolding omsatte Derrida de undertiden kringlede dekonstruktive pointer til en anskuelig og forståelig praksis. Han fremhævede fx, at han i den konkrete situation umuligt kan tale til alle: Nogle har studeret bogen i flere år i et læsekollektiv (det var denne kollektive læsning, der var baggrunden for seminaret), andre har blot læst den og igen andre kender ikke bogen. Og hvordan taler man så til en sådan forsamling? ”Jeg kan ikke tale til alle, men jeg vil forsøge at tale til nogle”, sagde Derrida – og det gjorde han.

Overvejelsen over henvendelsen og modtageren er en overvejelse, som enhver, der vil tale til en forsamling, må gøre sig. Men Derrida gik et skridt videre i sin refleksion og gjorde det konkrete udgangspunkt til et alment spørgsmål, idet han kobede det til problemet om *signaturen*, som gennem hele forfatterskabet har optaget ham og også optager ham i *Glas*. ”Hvem signerer den bog, som man forudsætter er min?”, spurgte Derrida. Han fortsatte: ”Min signatur står på omslaget, men læseren kontrasker bogen”. I forbindelse med den signatur, der står på omsla-

get, i det givne tilfælde Jacques Derridas, må man måske minde om den analyse af signaturen, Derrida foretager i ”Signatur – Tildragelse – Kontekst”. Der hedder det nemlig om den skrevne signatur, at den implicerer ”det aktuelle eller empiriske ikke-nærvær af den underskrivende” (Derrida 1976: 146). Den, der på omslaget signerer bogen, er altså fraværende, hvorimod læseren gøres til medunderskriver af bogen, når han eller hun læser den. Det betyder, at bogen ikke kan siges at være Jacques Derridas: ”Jeg véd at bogen ikke er min. Ingen kan eje den. Den er fælles ejendom og tilhører enhver”. Derrida har altså ikke i højere grad ret til bogen end enhver anden har: ”Ingen kan tilvende sig eller annektere den – det gælder for enhver tekst”, sagde Derrida. Dermed er signaturen ikke, som vi er vant til, nogen stabil sidste instans, der kan fungere som en garant for tekstens indhold. Tværtimod sker der under signeringen, som ikke er en operation, der er foretaget én gang for alle af forfatteren til teksten, men en kontinuerlig proces som læseren medvirker til, en spredning af bogens betydning – en dissemination, kunne vi også sige med et af Derridas centrale begreber. Derrida understregede spredningen ved at forklare ordet *signature*. Det franske ord er *seing* og henviser til seglet, som præger signaturen. Men der findes desuden på fransk en række homonymer til ordet *seing*, gjorde Derrida opmærksom på. For det første ordet *sein*, der betyder (*moder*)*bryst* og for

det andet ordet *saint*, der betyder *hellig*. Disse betydninger spiller med i *Glas*, der bl.a. rejser spørgsmålene: Hvem er moderen? Hvem er Genets mor? Desuden er *Glas* en bog om Hegels religionsfilosofi, dvs. en bog, der bl.a. handler om det hellige. Udfra ordet *seing* spiller teksten altså på en hel række af homonymer. Teksten er på den måde dobbelt frisat: Signaturen er berøvet den, og ordet *signatur* har fået en række af betydninger – tekstens mening disseminerer. ”Selvfølgelig står min eget navn på bogens forside, men mit navn forsvinder i teksten. Det dukker op, indskrives og forsvinder i spalternes bølger [bl.a. ved at der i *Glas* spilles på både Derridas navn og på hans initialer gennem homonymer og anagrammer, fx er ordet *déjà*, der betyder *alle-rede* eller *før*, i sig selv en omvendning af initialerne JD]. Vi ejer ikke vores navn på samme måde, som vi ikke ejer sproget. Sproget kan ikke ejes af nogen, heller ikke nationalsproget. Navnet og sproget er et fælles-eje”, forklarede Derrida.

Sproget og også den konkrete tekst er fælles-eje, og bl.a. fordi læserens signatur må respekteres på lige fod med forfatterens, kan teksten ikke kontrolleres: ”Jeg kan ikke forudsige, hvem læseren er; det er en uforudsigelig anden. Den anden *er* den anden, og det respekterer jeg. Hans eller hendes signatur *må* respekteres”, som Derrida formulerede det. Vi får på den måde et væld af signaturer, et væld af betydninger, og ikke en tekst, der kun bety-

der, at den ingenting betyder eller ingenting kan betyde, som den mere udartede (næsten parodierede) del af især den litterære dekonstruktion kan være tæt på at hævde engang imellem. Tværtimod. ”Der er altid mere end én diskurs i en diskurs”, sagde Derrida med henvisning til sin egen læsning af Hegel og Genet i *Glas*. I sin læsning indskrives Derrida sin signatur i Hegels eller Genets tekst, som igen indeholder flere signaturer eller diskurser. For som Derrida påpegede, da han talte om Hegel: ”Der er ikke kun én Hegel”. Han fortsatte: ”Det er umuligt at udtømme Hegels tanke, der er altid mere til Hegel, der er altid *en* drejning mere. Hans tekst er ikke et homogent korpus – og det er ment som en kompliment fra min side. Så når jeg fortolker og dekonstruerer Hegel, forsøger jeg at læse Hegel med Hegel, Hegel uden Hegel, Hegel ved siden af Hegel og Hegel imod Hegel”. Sådan skal man måske også læse Derrida, for der er også altid mere end én Derrida i en tekst, der bærer signaturen ”Jacques Derrida”, og der er altid mere til Derrida.

Der er altid flere niveauer i teksten, altid flere stemmer i teksten. Med Derridas egne ord: ”Dekonstruktion er først og fremmest en affirmation af, at der altid er mere end én stemme i en stemme, mere end ét køn i en stemme. Hvis jeg skulle vælge ét ord til at beskrive dekonstruktion med, ville det blive *delelig* [*divisible*]. Stemmen i en tekst kan deles op i flere stemmer. Signatu-

ren er delelig”. Den pointe kommer bl.a. frem typografisk i *Glas*, men egentlig er spillet med det typografiske blot en understregning af et alment sprogligt forhold: At ordene altid betyder mere, end de betyder, og at de altid betyder mere end den skrivende intenderer, de skal betyde. Eller som Derrida sagde om sin egen omgang med sproget: ”Som et barn leger jeg med et kraftfuldt legetøj, jeg ikke er herre over”.

Dekonstruktion, etik og politik

Dekonstruktionen er ofte blevet beskyldt for at føre til relativisme på det etiske og det politiske område. At denne kritik er forfejlet, kunne man forvise sig om på Koldinghus. Derridas tænkning er politisk, og den er etisk, måske endda i stigende grad. I hvert fald er både det etiske og det politiske med tiden blevet mere eksplicit i forfatterskabet. Roy Sellars, den ene af arrangørerne, rundede eftermiddagen af med at spørge Derrida om optagetheden af *le reste* (det tiloversblevne, det øvrige, resten) er udtryk for en etisk bekymring for det tiloversblevne. Derridas svar var ligeså kort, som det var præcist: ”Ja!”

Derrida var i sit foredrag inde på, at der også i *Glas* er politiske temaer, fx diskuteres Genets politiske engagement i det palæstinensiske spørgsmål, men at disse temaer i høj grad er blevet overset i receptionen af bogen. Han gjorde des-

uden rede for, at han aktuelt arbejder med et både etisk og politisk spørgsmål såvel i sin forskning som i sin undervisning, nemlig *dødsstraffen*. ”Der findes ingen filosofisk diskurs i dag, der tager afstand fra dødsstraffen”, sagde Derrida. ”Jeg forsøger i øjeblikket at undersøge, hvordan vi i dag kan udvikle en sådan filosofisk diskurs, en diskurs, som modsætter sig og bekæmper dødsstraffen, en diskurs som filosofisk set vil være stærk nok til at vende sig mod og trodse dødsstraffen”, fortsatte han. ”Hvad jeg forsøger at gøre, er at dekonstruere dødsstraffens stillads, [i Derridas foredrag på engelsk var der her et ordspil på ordet *scarfolding*, som betyder *stillads*, *afstivning*, men også *skafol*]. Dødsstraffens stillads er statens suverænitet og magt”. På den måde sammenstiller Derrida den suveræne stats magt med dødsstraffen: ”Den suveræne stats magt skal dekonstrueres, før dødsstraffen kan dekonstrueres. Der er ingen dødsstraf uden en suveræn stat, så en filosofi, der vil modsætte sig dødsstraffen, må distancere sig fra magten. Problemet om dødsstraf er problemet om suverænitet, som er et af de væsentligste politiske problemer i dag. Det kan ikke lade sig gøre at tale konsistent filosofisk imod dødsstraffen uden at anfægte den suveræne stat”.

Der er (og har hele tiden været) helt oplagte magtkritiske potentialer i dekonstruktionen, og det ser ud til, at Derrida er i færd med at udmønte disse pointer i en teori, der forhold-

der sig direkte til en praksis. Der er tale om en vending (ikke i tænkningen, men nærmere i fokuseringen), når Derrida eksplicit begynder at tale og skrive om det politiske, som det kan analyseres og kritiseres gennem de dekonstruktive begreber, vi kender fra hans tidligere bøger. Muligheden for en dekonstruktion af det politiske system, retssystemet, staten, dødsstraffen, osv. har med andre ord hele tiden været der, men det ser ud som om, den er kommet mere eksplicit i fokus hos Derrida end tidligere. Det var noget af det nye i Derridas tænkning, man fik løftet lidt af sløret til på Koldinghus.

Litteratur

Derrida, Jacques (1976): ”Signatur – Tildragelse – Kontekst”, i *Sprog, Materialitet, Bevidsthed*, Exil Biblioteket Vinten.

Egebak, Niels (1987): *Skriftens simulacrum*, Kimære.

Engdahl, Horace (1992): ”Tecknets utopi: Roland Barthes och litteraturen”, i *Stilen och lyckan*, Albert Bonniers Förlag.